

גב' ראקל רולניק Raquel Rolnik

**הערות ראשוניות של המשלחת לישראל ולשטחים הפלסטינים הכבושים –
30 בינואר עד 12 בפברואר 2012**

בהזמנת ממשלת ישראל והרשות הלאומית הפלסטינית הגעתי לביקור רשמי בישראל וברשות הלאומית הפלסטינית מ-30 בינואר עד 12 בפברואר 2012. ברצוני להודות לממשלת ישראל ולרשות הלאומית הפלסטינית על הזמנתן, על התמיכה שהעניקו לי לפני הביקור ועל קבלת הפנים החמה והפתיחות שלהן זכיתי בכל משרד ובכל מקום בו ביקרתי. כמו כן, ברצוני להודות לאנשי משרד הנציב העליון של האו"ם לזכויות אדם בטריטוריה הפלסטינית הכבושה על הסיוע הלוגיסטי שהעניקו לי ולכל אנשי הצוות – עוזרים, נהגים, מתרגמים וכן לצוות OHCHR-OPT על הסיוע הרב בהבטחת הצלחתה של משימה ארכנית ומורכבת זו. במהלך ביקורי נפגשתי עם פקידי ממשלה ונציגים של ממשלת ישראל ושל הרשות הלאומית הפלסטינית, עם סוכנויות בינלאומיות ועם ארגונים לא-ממשלתיים בישראל ובשטחים הפלסטינים הכבושים. בישראל ביקרתי בירושלים, תל אביב-יפו, חיפה, עכו, שדרות, באר שבע, ובכמה כפרים בנגב ובגליל. בשטחים הפלסטינים הכבושים ביקרתי בשכונות במזרח ירושלים, ברמאללה, בית לחם, חברון, עמק הירדן ועזה, כמו גם בכמה כפרים באזורים אלה. נפגשתי עם תושבי רוב המקומות הללו, ראיתי את תנאי הדיור שלהם ושמעתי את עדויותיהם. ברצוני להביע תודה מיוחדת לכל מי שקיבלו אותי בבתיהם וחלקו איתי את חוויותיהם ואת חששותיהם.

אני מנצלת הזדמנות זו להעברת כמה ממצאים ראשוניים מאוד תוך התמקדות באתגרים העיקריים הנוגעים למימוש זכותו של כל אדם לדיור נאות, לרבות דיור בר-השגה, חוסר אפליה, אי פינוי כפוי וזמינות של תשתית ושירותים.

ממצאים ראשוניים לגבי המצב בתחומי מדינת ישראל:

מאז הקמתה של מדינת ישראל עומד הדיור במרכז האסטרטגיה הממשלתית לקליטת מהגרים ולגיבוש קיומו של בית לקהילה היהודית. מוקדם יותר, כללה גישה זו ייצור המוני של דיור ציבורי במסגרת אסטרטגיית פיתוח מתוכננת שהובילה להרחבת תחומי הספר באזורי הפריפריה של המדינה. בשיאן, היה ל"עמידר" ו"עמיגור" - החברות שהיו אחראיות על בנייה לדיור – מלאי של כ-500,000 יחידות דיור שהושכרו בתחילה, והחל בשנות ה-70 גם נמכרו לדייריהן. חבילות שונות של סובסידיות, לרבות תשתית וציוד צורפו לתוכניות דיור אלה ונקשרו בעיקר ליצירה ולהרחבה של ערי פיתוח ושכונות למהגרים. נודע לי מפי הממשלה כי עד לסוף שנות ה-90 יכלו רוב רובם של האזרחים הישראלים

היהודים להגיע לדיור בר השגה. עד שנות ה-90 נועדו יחידות דיור אלה בעיקר לגלים חדשים של מהגרים יהודים. בעשור האחרון פסקה בנייתן של יחידות חדשות, למעט עבור קשישים, והמלאי הצטמק ל-66,000 יחידות, שרובן מרוכזות בפריפריה ובאזורים נחשלים. תקציבים ממשלתיים לדיור ולתכנון, לרבות סיוע בשכר דירה הצטמצמו גם כן והסיוע בשכר דירה לא עודכן בהתאם לעלייה החדה בערכי השכירות. חל גם שינוי במדיניות הקצאת אדמות מדינה, ואומצה גישה לפיה אדמת מדינה צריכה להימכר למרבה במחיר כדי למקסם רווחיות. גישה חדשה – דיור כמצרך וכנכס פיננסי שיסופק על ידי המגזר הפרטי - רווחה משנות ה-90, ושוק של דיור לבעלי הכנסה גבוהה לצורך השקעה, לרבות משקיעים זרים, פרח.

בקיץ 2011 נכבשו רחובות תל אביב וכמה ערים ישראליות אחרות במספרים חסרי-תקדים של מפגינים שדרשו דיור בר-השגה. במהלך ביקורי נפגשתי עם נציגים של ארגונים חברתיים שונים שהשתתפו במחאת הקיץ שעבר שהבהירו כי כיום הדיור אינו בר-השגה והוא מהווה נטל כבד על ישראלים רבים, בעיקר צעירים ותושבי הפריפריה, והעניין הפך לאחת הבעיות העיקריות בישראל. נאמר לי כי באזורי פריפריה מסוימים יש בתים זמינים ובני-השגה אולם הם נבנו באתרים מבודדים, אין בהם הסדרי תחבורה נאותים ומעט מאוד אפשרויות עבודה. יש מעט אפשרויות למצוא דיור בר-השגה בערים הגדולות ורבים מוצאים את עצמם במצב של חוסר-ביטחון רב. הפרטת אדמות מדינה תמורת המחיר הגבוה ביותר השפיעה גם היא לרעה, ולדברי המפגינים, עלותן של יחידות הדיור מאפשרת רכישת דירה רק לבעלי הכנסה גבוהה.

הממשלה סיפקה לי מידע רב על אמצעים שנלקחו בחשבון ואשר נשקלים להתמודדות עם חששות האוכלוסייה ביחס לדיור ולשיפור המצב. מאמצים אלה כוללים שינויים בקריטריוני הזכאות לסיוע בדיור ולדיור ציבורי, סבסוד מחיר אדמות מדינה במכרזים במידה שדיור בר-השגה כלול בתוכנית, ופרויקטים המכוונים לשיפור תנאי החיים ושיקום שכונות נחשלות, כגון פרויקט שיקום השכונות. כמו כן, קיבלתי מידע ואף ביקרתי במיזמי דיור שאושרו בעקבות הצורך להיענות לצרכי הקשישים ואף עמדתי על האמצעים שננקטו על מנת להבטיח את הנוחות והבטיחות של תושבי שדרות, מקום שנפגע מהתקפות טילים.

לדעת נציגי הארגונים החברתיים האזרחיים שאיתם נפגשתי, השינויים המוצעים במדיניות הבינוי של הממשלה הנוכחית אינם מספיקים. נאמר לי כי נכון לעכשיו אין בחוק הגדרה ל"דיור בר-השגה" ומהדיונים המתמשכים בנושא עולה כי מתייחסים רק לגודלה של יחידת דיור – לבתים "קטנים" – ולמצב שוק השכירות.

בנוסף למשבר הדיור, קיבלתי תלונות רבות על כך שהחוקים, ההתנהלות והמדיניות ביחס לקרקעות, דיור ותכנון בישראל נוקטים אפליה וכי לעתים קרובות הם פוגעים ישירות או בעקיפין בזכותם של פלסטינים אזרחי ישראל לגור במקום שבו הם בוחרים ומונעים מהם גישה לקרקע ולדיור. המערכת המשפטית המוסדית

הנוכחית המסדירה גישה לקרקעות ומקדמת פיתוח בנויה על שלושה עמודי תווך – מערכת תכנון מרכזית המגדירה מה, מתי, היכן וכיצד תתבצע בנייה; מוסד לניהול קרקעות (מינהל מקרקעי ישראל) המנהל 93% מהאזורים בתחומי הקו הירוק; ומערכת משפטית מורכבת מאוד, שלעיתים קרובות עומדת בבסיס ההחלטות המתקבלות בתחום זה ואשר יוצרת התדיינות משפטית אינטנסיבית עם כל המבקשים לערער עליה.

מבחינה היסטורית, מדיניות הדיור והתכנון בישראל סיפקה דיור נאות למספר רב של תושבים ישראלים, בעיקר מהגרים יהודים ופליטים שנאלצו להימלט מאירופה האנטישמית לפני ואחרי השואה, ומאוחר יותר ממדינות המזרח התיכון וברית-המועצות הקורסת. עם זאת, שעה שהיא בנתה בתים וסיפקה סיוע למגזרים החלשים של האוכלוסייה, יצרה מדיניות ניהול ותכנון הקרקע של ישראל אפליה כנגד קבוצות מסוימות על בסיס מוצאן האתני.

אופייה המפלה של מערכת התכנון מעוגן בין השאר בעובדה שבקרב אזורים מיושבים הקיימים בישראל, יש כמה שהם "מוכרים" ו"מתוכננים" וכמה שלא. כאשר קהילה אינה מוכרת ולא-מתוכננת פירוש הדבר שהיא בלתי-נראית במונחי מינהל. בתוצאות נכללים מניעת שירותים בסיסיים, וחשוב מזה, איסור בנייה או הרחבה של הכפר או השכונה. התושבים המתגוררים בקהילות אלה מוצאים את עצמם נתונים לאיומים תמידיים של צווי פינוי והריסה, ללא פיצוי או יישוב מחדש – כפי שזכויות האדם מגדירות "דיור נאות". כמו כן, הם חשופים לקנסות גבוהים (לרבות עלות ההריסה) ולפעמים לענישה על פי החוק הפלילי. הקריטריון המשמש להשגת הכרה ולהכללה בתוכנית כרוך בהחלטה מדינית שאין לה כל קשר למספר שנות קיומה של הקהילה או למספר האנשים שחיים בה. אי-הכללתן של כמה קהילות פלסטיניות במדיניות התכנון של ישראל הביאה להתעלמות מערים וכפרים אשר קיימים שנים רבות ואוכלוסייתם פלסטינית ברובה, כמו גם לתנאי דיור לא-נאותים. הממשלה יידעה אותי על כך שהוסיפה 92 יישובים בהם יש אוכלוסייה המורכבת, רובה ככולה, מבני מיעוטים למפת תכנון בעלת עדיפות לאומית הכוללת תמריצים וכספי השקעה ציבורית.

ביקרתי בכמה קהילות הנתונות במצב זה. בגליל ביקרתי בכפר מג'ד אל-כרום שתושביו הסבירו לי שלמרות העובדה שהאוכלוסייה גדלה פי-שלושה במהלך 30 השנים האחרונות, לא אושרה הרחבת התחום המוניציפלי של העיר. כתוצאה מכך, רוב המשפחות בנו והרחיבו יחידות דיור ללא אישור רשמי. אצל כמה מהן בוצעה הריסה של יחידות דיור חדשות, אחרות קיבלו צווי הריסה. התושבים מתוסכלים במיוחד מכך שרבים מהם הם בעלי קרקעות באזורים שמחוץ לתחום המוניציפלי, אולם, בגלל הגבלות בנייה לא יכלו לנצל את הקרקעות לדיור. בה בעת, כפרים שכנים חדשים שבהם מתגורר רוב יהודי נהנים מתשתית טובה יותר ושטחם הורחב במהלך אותה תקופה.

בעיר העתיקה של עכו יידעו אותי תושבים פלסטינים-ישראלים שמתגוררים בתנאי שכירות מוגנת באזורים שנתונים לפיקוח ציבורי בדבר השפעת תהליך מתמשך של שיפוצים (שמעלה את ערך הדירות באזור נחשל). רוב הנכסים באזור נתונים לפיקוח מינהל מקרקעי ישראל המפריט עכשיו כמה שטחים לצורך פיתוח הפוטנציאל התיירותי שלהם. התושבים טוענים שאיש לא נועץ בהם בדבר תהליך התכנון הזה וסיפרו לי כי ידם אינה משגת לרכוש את הנכס שבו הם מתגוררים עכשיו או לממן את העלות הנדרשת לתחזוקת אתרים היסטוריים, והם נתונים לאיום מתמיד בפינוי.

היסוד השני באופייה המחריג של מערכת התכנון הוא התעלמות המתכננים מדפוסים חברתיים ותרבותיים ספציפיים של קבוצות שונות מתוך מחשבה כוללת הגורסת שכל אורח חיים שאיננו אירופאי ראוי לו שישתנה באמצעות תכנון. אימוץ אסטרטגיות אחידות לקידום ריכוז עירוני על פי מודלים מערביים מניב לא אחת תוכנית ופרויקטים לקויים. נוהג זה מוכר מאוד ביחס לאפליה נגד מזרחיים – יהודים שהיגרו ממדינות ערב - כיום ניתן לראות יחס זה ננקט כלפי תושבי כפרים פלסטינים ובעיקר כלפי קהילות בדואיות.

בנגב, לדוגמא, נפגשתי עם תושבים מהכפר הלא מוכר עתיר אום אל חירן. נאמר לי שזהו אחד מארבעים ושישה כפרים לא מוכרים באזור. כמו כן, נאמר לי שרבים מהכפרים היו במקום עוד לפני הקמתה של מדינת ישראל וכי התושבים יושבים על אדמות אבותיהם. כפרים אלו נחשבים לבלתי חוקיים בעיני המדינה ולפיכך, נאלצים התושבים להתמודד עם פינויים כפויים והריסת בתים. בנוסף לכך, אין להם אמצעים לקבלת שירותים בסיסיים כולל מים, חשמל וטיפול רפואי ולעיתים תכופות הם נאלצים לחיות בתנאים קשים ובחוסר יציבות. יחידות הדיור בכפר נהרסו מספר פעמים. שמעתי מפי פקידי ממשלה, חברים בעמותות אזרחיות ואנשי הקהילה הבדווית בנגב אודות תכנית וחוק רשמיים שנמצאים כרגע בתכנון במטרה לקדם את העברתן של הקהילות המתגוררות באזור למקום חלופי. הממשלה מסרה מידע נרחב אודות ההתייעצויות שהתנהלו ועדיין מתנהלות בדבר חבילת הפיצויים שתוצע למפונים. לדברי הממשלה, התכנית תאפשר לבדווים להשיג זכויות דיור שנמנעים מהם כיום.

למרות זאת, ציינו אנשי הקהילה הבדווית וחברי העמותות האזרחיות, שלבדווים, אמנם, יש זכויות נרחבות לקרקע המתבססות על מסורת אבותיהם ואשר הוכרו על ידי המשטרים הקודמים – העות'מאני והבריטי, אלא שכיום נמנעות מהן זכויות אלה על ידי הממשלה הנוכחית.

יתר על כן, נאמר לי שכמה מהם יקבלו רק סכומים זעומים כפיצוי ואילו אחרים לא יקבלו דבר. לבסוף, לדברי הקבוצות הנ"ל, החוק המוצע שולל מהבדווים את זכותם הדמוקרטית לקחת חלק פעיל ומשמעותי בתכנון האזורים בהם הם חיים על אדמותיהם ההיסטוריות.

הויכוח המתמשך על התכנית ועל הצעת החוק לגבי הכפרים הבדווים בנגב ממחיש את מה שהוגדר בעבר כנדבך השלישי של המשטר הנוכחי. כלומר, נקיטת מערכת משפטית מתוחכמת ביותר לגבי רכישת קרקעות למטרות תכניות פיתוח שבמקרים רבים מאפשרת יישוב מחדש והפקעת קרקעות פלסטיניות לשעבר לטובת המדינה ואת העברתן לידיים יהודיות כמרכיב עיקרי בחלוקת השטח מחדש באופן חוקי. לעומת זה, חשוב לציין שמערכת המשפט בישראל ובמיוחד בית המשפט העליון מהווים זירה לעמותות אזרחיות וליחידים לערער על המדיניות ועל החלטות תכנון, לעיתים בהצלחה.

ממצאים ראשוניים לגבי המצב בשטחים הפלסטיניים הכבושים:

במזרח ירושלים נוכחתי בתנאי המגורים הלא נאותים ובליקויי תשתית בסיסיים בשכונות ובכפרים הפלסטיניים. המדיניות בה נוקטות הרשויות הישראליות מגבילה ביותר את הפלסטינים באמצעים שונים ואינה מאפשרת להם לבנות באופן חוקי. בין השאר, לא סיפקה ישראל לפלסטינים מסגרת תכנון נאותה כדי להבטיח שצרכיהם הבסיסיים בכל הקשור לדיור ולתשתית ימולאו כראוי.

על פי OCHA, רק 13% מהשטח העירוני המסופח מוקצה כיום לבנייה פלסטינית ולפיכך, יכולה האוכלוסייה הפלסטינית לבקש רישיון בנייה לבתים חדשים או להרחבת דיור קיים - אך ורק בטווח אזור זה. תאחוז זה עומד בעינו מאז 1967 בעוד שהאוכלוסייה הפלסטינית במזרח ירושלים גדלה פי 4 במשך 44 השנים שחלפו מאז.

מספר הרישיונות הניתנים איננו תואם בשום אופן את צרכי הדיור והדבר מאלץ פלסטינים רבים לבנות ללא קבלת רישיון. כתוצאה מכך, בתי מגורים פלסטינים רבים או הרחבות בנייה נחשבים כמנוגדים לחוק והתושבים נתונים לצווי פינוי או עומדים בפני הריסת בתיהם. עצם האיום עצמו להריסת הבית משפיע עמוקות מבחינה פסיכולוגית ומבחינות אחרות על המשפחות ובמיוחד על הילדים.

נודע לי שאכיפת חוק הבנייה והתכנון כולל הריסת בתים והטלת קנסות נעשה בדרך של אפליה. על פי המידע שקיבלתי, למרות שמבחינה מספרית, הפלסטיניים אחראים רק לכ 20% הפרות בנייה בעיר, יותר מ 70% מהריסות הבתים בירושלים ננקטים כנגד מבנים פלסטיניים. למרות העובדה שאנשים העומדים בפני פינוי יכולים לעתור לבתי המשפט, היתה תמימות דעים על כך שאמצעים כגון אלו היו, בדרך כלל, ללא תועלת ורק שימשו לעיכוב התהליך.

יכולתי להבחין, כמו כן, בחוסר תשתית נאותה בכמה אזורים במזרח ירושלים, דבר שפוגע, באופן לא פרופורציונאלי, בקהילה הפלסטינית. בעניין זה, קיבלתי מידע על 160,000 תושבים פלסטיניים שאין להם חיבור מתאים וחוקי לרשת המים. העליתי את הסוגיה בפני הרשויות ונאמר לי שהקצאת התקציבים והשירותים נעשית בצורה שווה במזרח ירושלים ובמערבה. לדעת הרשויות, ההשתתפות המוגבלת של

הפלסטינים בפיתוח ובתכנון התשתיות נובעת מסירובם להשתתף בבחירות לרשות המקומית מאחר ולדעתם, השתתפות כזו תהווה הכרה בסיפוח הלא חוקי של מזרח ירושלים ע"י ישראל.

יתר על כן, נודע לי שהתנחלויות שנבנו בתוך השטח העירוני ובסביבותיה של ירושלים המזרחית תוך הפרת החוק הבינלאומי הובילו לצמצום שטחי הקרקע והמשאבים עבור הפלסטינים. על פי ה OCHA למעלה משליש השטח הנתון בגבולותיה המורחבים של מזרח ירושלים – הופקע לצורך בנייה עבור המתנחלים הישראלים. לדוגמא, שוחחתי עם תושבים שפונו מבתיהם בשכונת שיח ג'ראח וכיום יושבים בהם מתנחלים.

עניין נוסף המעורר דאגה רבה הוא מצבם של תושבי הקהילות הפלסטיניות במזרח ירושלים אשר בעקבות בניית החומה מצאו את עצמם בצד של "הגדה המערבית" של החומה. תושבי קהילות אלה, כמו כפר עקאב שבו ביקרתי, נותקו, למעשה, מהעירייה. אין להם כיום כל גישה לשירותים בסיסיים והם חיים בתנאים קשים ביותר.

בגדה המערבית, בניית החומה החמירה את קיטוע השטח אחרי היישום החלקי של הסכם אוסלו שהותיר 60% מהגדה המערבית, אזור C, תחת שליטתה המתמשכת של ישראל. בשטחים אלו, הביטחון והאמצעים האדמיניסטרטיביים הננקטים בידי המינהל האזרחי בשטחים גורמים לא רק להריסה ולפינוי מספר רב של בתים, אלא אף מגבילים בצורה ניכרת את אפשרויות הפלסטינים להרחיב את הערים ולהשיג שירותים ומקורות מחיה בסיסיים – רכיבים חיוניים המהווים את הזכות לדיוור הולם. הקיטוע הטריטוריאלי וההתדרדרות הקשה באיכות החיים של הפלסטינים מחמירים עוד יותר בעקבות עשרות שנים של הרחבה מואצת של בניית יחידות דיור בהתנחלויות הלא חוקיות של ישראל תוך הפקעת קרקעות ומשאבי טבע. מבחינה מסוימת, שינויים טריטוריאליים ודמוגרפיים אלה שאותם מקדמת ישראל בגדה המערבית, הם תמונת מראה לשינויים שחלו בתוך שטח ישראל אחרי 1948 שבה הוגבלה בהדרגה הנוכחות הפלסטינית במקביל לתמיכה הלא מידתית בהרחבת השכונות היהודיות.

נאמר לי כי בשנת 2011, סך כולל של 622 מבנים פלסטינים נהרסו בידי רשויות ישראל, מתוכם 36% (222 מבנים) היו בתי מגורים והשאר שימשו לצרכי מחיה (כולל מאגרי מים ומבנים חקלאיים). התוצאה היתה 1094 בני אדם שנושלו מבתיהם, מספר כפול, כמעט, מהמספר בשנת 2010. עמק הירדן, שבו ביקרתי, ספג את המספר הגבוה ביותר של הריסות מבנים (32% מסך כל המבנים ההרוסים, 40% הריסות מבני מגורים, 37% בני אדם שנושלו מבתיהם) – 199 מבנים שנהרסו, 401 בני אדם שנושלו מבתיהם.

גורם נוסף שתורם לנישולם של הפלסטינים בשטח C הוא הגבלת התנועה והגישה למים, קרקע ושירותים בסיסיים. הדבר חמור במיוחד לגבי הקהילות העוסקות במרעה כדוגמת הבדווים והכפרים הוותיקים המצויים לרוב במקומות מרוחקים. כתוצאה מבניית החומה, האלימות, הרחבת ההתנחלויות והקצאת קרקעות לשטחי צבא סגורים – הגישה לשטח לצרכי רעיית העדרים, איסוף תבן, מקורות מים ועיבוד חקלאי של השטח מוגבלת ביותר. הקהילות נאלצות, לפיכך, לקנות מוצרים בסיסיים אלה בכסף רב. הדבר גרם לירידה דרמטית בגודל העדרים ולעליה בשיעור החובות. חוסר השוויון בין כמויות המים המוקצות לישראלים בהתנחלויות לבין אלה המוקצות לפלסטינים, גלוי לעין. התנחלויות וכפרים השוכנים זה לצד זה מקבלים אספקת מים בצורה שונה מאוד זה מזה.

בנימה זו, ביקרתי את הקהילה הבדווית ערב-אל-ג'ה'לין מחאן אל-אחמאר בשטח הנתון ישירות לשליטת ישראל. לקהילה זו, כמו לאחרות בשטח "ירושלים רבתי" נודע מפי המינהל האזרחי שניתן אישור לתכנית אב שתביא לגירושם מהמקום בו הם מתגוררים כיום למטרות הרחבת ההתנחלות מעלה אדומים. התכנית הוכנה ללא התייעצות עם הקהילה עצמה. בנוסף לכך, לאחרונה, בנו הרשויות כביש סמוך לקהילה המגביל את יכולתם לצאת מהשטח ומבודד את התושבים. ביה"ס היחיד באזור שנבנה ע"י הקהילה נתון לצו הריסה. למרות שבפגישה שנערכה לאחרונה בין מנהיגי הקהילה לבין רשויות הצבא נאמר להם שבית הספר לא ייהרס בעתיד הקרוב, מקננים עדיין ספקות רבים בליבם. הקהילה חיה בחוסר וודאות ניכר לגבי עתידה.

בעמק הירדן, גם הוא בשליטתה הישירה של ישראל, ביקרתי בקהילות אל-חדידיה ואל-עקבה. שם, השימוש באדמות המרעה והחקלאות של הקהילה וגישתם למים הוגבלו מאוד בשל הגדרת השטחים הסמוכים כמיועדים לפעילות הצבא והמתנחלים על הקרקע החקלאית. המתנחלים חסמו את הגישה לקרקע והותירו גישה אליה רק דרך שער שדרכו יכולים אנשי הקהילה לעבור רק בשעות מסוימות ולזמנים קצובים בלבד. אנשי הקהילה, גם הם, חיים בתנאים מחפירים ללא גישה לשירותים הבסיסיים ביותר.

בשטחים הנתונים לשליטת הרשות הפלסטינית, כדוגמת רמאללה, הדאגות העיקריות שנשמעו נגעו לאפשרויות המצומצמות להרחבת הערים ולהשפעתן על היצע הדירות למגורים ועל התשתית עבור התושבים. כמו כן, נודע לי על תכניות שהותוו לאחרונה שנועדו לתמוך בבניית בתים ותשתיות עבור הפלסטינים, במיוחד לאור העובדה ש"התכנית האסטרטגית למגזר המגורים" במסגרת "תכנית הפיתוח הארצית 2011 – 2013" שמה לה למטרה להגיע לתנאי מגורים טובים יותר. למרות זאת, המסמך מאשר את חוסר היכולת של הרשות הפלסטינית לשלוט על הפרויקטים לבנייה כדי להבטיח שהדברים יתנהלו בתנאי בטיחות ובטחון או כדי למנוע מחירים ספקולטיביים של הקרקע והמבנים. כמו כן, לא הוצג לי מידע על

יוזמות כלשהן להקמת מבנים לדיור מוגן עבור האוכלוסיות החלשות בגדה המערבית.

עדיין באזור הנתון לשליטת הרשות הפלסטינית, ביקרתי בפרויקט ראוואבי - שותפות ציבורית ופרטית להקמת 5000 יחידות דיור לבעלי הכנסה ממוצעת. הדבר גרם לי לדאגה רבה בשל העובדה שנדרשת השקעה ציבורית כה משמעותית בתשתיות על ידי הרשות הפלסטינית עבור פרויקט שלא יספק מגורים בני השגה לקהילות רבות החיות בתנאים לא נאותים.

בגדה המערבית, ביקרתי גם בחברון והתרשמתי מהשיפורים שחלו בעקבות פעילותה של הוועדה לשיקום חברון הפועלת לשקם את מרכז העיר העתיקה. העיר אשר חולקה לשניים בשל נוכחות המתנחלים הישראלים ברבעים מסוימים, ממשיכה להתנהל תחת מצב מתוח ביותר. שמעתי דיווחים מכמה אנשים על תקיפות מתנחלים כנגד תשתיות או מאגרי מים ואלימות כלפי האוכלוסייה הפלסטינית. הנוכחות המתמדת של חיילים בלב העיר על מנת להגן על המתנחלים תורמת לאווירת הפחד וחוסר האמון.

באופן כללי, ברור שהמדיניות הישראלית והתנהלותה בקרב האוכלוסייה הפלסטינית במזרח ירושלים ובגדה המערבית היא הפרה של החוק הבינלאומי לזכויות אדם.

ישראל מחויבת במסגרת החוק הבינלאומי למצוא פתרונות דיור הולמים לאנשים תחת חסותה - התושבים הפלסטינים, החיים תחת כיבוש.

בעזה, הייתי עדה לתנאים המחפירים בהם חיה האוכלוסייה ולהשפעות ההרסניות של המצור על מצב הדיור והתשתיות. המצור מהווה מעמסה נוספת על הצפיפות וההגבלות הקיימים במקום, בלאו הכי, בשל המצב העגום של רצועת עזה בכלל והמגבלות הטריטוריאליות באזור בפרט.

במשך ביקורי ברצועה נפגשתי עם פליטים, אנשים שבתיהם נהרסו בעקבות מבצעי הצבא הישראלי ואנשים החיים בתת תנאים בצפייה במקום מגורים חדש. אני מודאגת ביותר בעקבות המידע שקיבלתי שרק מספר מועט של הפרויקטים המיועדים לשיפור תנאי הדיור והשירותים החיוניים בעזה אשר הוגשו לאישור הקהילה הבינלאומית – קיבלו את אישור הרשויות. העליתי סוגיות אלה בפני הרשויות בישראל שסיפרו לי על המאמצים הנעשים כדי לטפל בעניין ועל האמצעים הננקטים. ברצוני להפציר בישראל לשים קץ למצור כדי להבטיח את סיפוק הצרכים המינימליים של האוכלוסייה המתגוררת בעזה.

עם זאת, התרשמתי מרמת המעורבות הפעילה של תושבי עזה שלקחו על עצמם את שיקום ושיפור רמת החיים במקום תוך הפעלת כל האמצעים והמשאבים העומדים לרשותם. בהקשר זה, האסטרטגיות לבנייה עצמית שהתקבלו ע"י

ומאפשרות העברת כספים ישירות לבתי האב כדי שישקמו בכוחות עצמם את ביתם ההרוס – הוכחו כבעלות השפעה חיובית ביותר. למרות זאת, הודאגתי מכך שתכניות עזרה עצמית כגון אלה מוענקות אך ורק לאנשים בעלי רישום חוקי כבעלי הקרקע וכך, אותם אלה הזקוקים לסיוע יותר מכל, אלה שפגשו ויושבים על קרקע ציבורית, נותרים ללא אפשרות אחרת אלא להמתין משך שנים ארוכות עד שיושלם פרויקט התרומה הבינלאומית.

מסקנות ראשוניות:

ישראל שולטת בפיסת הקרקע בין נהר הירדן לים התיכון למעלה מארבעים שנה. בעקבות הסכם אוסלו, ישראל המשיכה, באופן רשמי, לשלוט זמנית על רוב השטח של השטחים הכבושים בגדה המערבית (אזור C). כיום, למעלה מחצי מיליון יהודים ישראלים התיישבו בשטחים הכבושים, כולל מזרח ירושלים. לכל אורך ביקורי הייתי עדה למודל פיתוח קרקעות שהדיר מיעוטים בישראל, הפלה אותם לרעה והעבירם ממקומם. מודל זה מיושם ברחבי השטחים הכבושים ומשפיע על הקהילות הפלסטיניות. הבדואים שבנגב – בתוך תחומי ישראל – כמו גם היישובים היהודיים החדשים באזור C של הגדה המערבית ובתוך השכונות הפלסטיניות במזרח ירושלים – הם החזיתות החדשות שבתחומן מגורשים התושבים המסורתיים ומיושמת אסטרטגיה של ייחוד השטח והשליטה בו.

בהקשרים חוקיים וגיאוגרפיים אחרים, מהגליל והנגב ועד הגדה המערבית, התלוננו בפניי שוב ושוב על היעדר פתרונות דיור, איומי הריסה ופינוי, צפיפות, היעדר פיתוח קהילתי, מספר ההריסות הבלתי-פרופורציוני בקהילות הפלסטיניות והאצת הפיתוח ביישובים שבהם רוב התושבים יהודי. מהחומה ניתן להסיק מה משטר התכנון בשטחים יישם בשקט במשך עשרות שנים והמצור מהווה את הביטוי הקיצוני ביותר להפרדה המגבילה את היכולת לשרוד ולהתרחב.

בכל הראיונות שערכתי עם הפלסטינים אזרחי ישראל, וכן בביקורי בקהילות הפלסטיניות, התרשמתי עמוקות מתחושת הייאוש הקולקטיבית שלהם ומחוסר הביטחון העצום שהפגינו ביחס לזכויות הדיור והרכוש שלהם. בנוסף הבחנתי בחוסר אמונה מוחלט באפשרות שהצבא הישראלי או רשויות המדינה או החוק יפעלו ביעילות להגנת זכויותיהם המעוגנות במסמכים בין-לאומיים שישראל חתומה עליהם.

יש לציין שעל עיצוב האסטרטגיה המרחבית של ישראל מוטל צילם הכבד של החששות הביטחוניים בשל טיב היחסים בין ישראל לפלסטינים שהתאפיינו במלחמות ובעימותים וידעו גלים של אלימות וטרור. אך בהחלט נדמה שהיסודות הלא-דמוקרטיים באסטרטגיות התכנון המרחבי והפיתוח העירוני של ישראל תורמים להעמקת הסכסוך, במקום לקדם את השלום.

כמו כן, בתוך תחומי ישראל, הפרטתם של נכסים ציבוריים, היעדר הפיקוח עליהם ומסחורם חתרו תחת מטרתה המוצהרת של מדינת ישראל עם הקמתה – לשמש בית בטוח וראוי לכל "ישוב" [המילה נכתבה בעברית במקור] ללא קשר ללאום או לרמת הכנסה.

נדמה, אם כן, כי מערך התכנון, הפיתוח והקרקעות בישראל מפר כעת לא רק את זכותם של הפלסטינים החיים תחת שלטון ישראל לדיור ראוי, אלא גם את זכותם של בעלי ההכנסה הנמוכה מכל מגזר, המתקשים יותר ויותר להשיג דיור במסגרת המדיניות הנוכחית. יש להביא לשינוי בשני ההיבטים של המערכת המפלה הזו ולאפשר לכל החיים תחת שלטון ישראל לממש את זכותם הבסיסית לדיור ראוי במסגרת של כבוד ושוויון.

עליי להדגיש שאלו הן רק הערותיי הראשוניות וכי אמשיך לאסוף מידע על המצב במקומות השונים שראיתי במהלך ביקורי. אני חוזרת ומודה לכל מי שנפגש עמי וסיפק לי מידע בעל ערך ומדגישה את כוונתי המוצהרת להמשיך את הדיאלוג הזה, החיוני להכנת הדו"ח אותו אני עומדת להגיש בשנה הבאה למועצת זכויות האדם.